

(o vode)“² „Z významu 'rýchlo tečúci, prudký, o vode' sa v určeníach typu *bystra voda* vyvinul aj význam 'priehľadný, čistý“ (SP, I, s 481) P Skok (I, s 157) pokladá význam „čistý“ za rezultatívny vo vzťahu k prvotnému významu „rýchly, rýchlo tečúci“, keďže „voda, ktorá tečie rýchlo, zostáva čistá, zatiaľ čo pomaly tečúca voda je mútna“ Význam „čistý, priehľadný“ sa nemusí viazať iba na vodu (porov bulh *bistro ezero* „priehľadné jazero“, ale aj *bistár mineral* „priehľadný nerast“ atď), naopak, stáva sa východiskom aj pre vznik významov typu „jasný, svetlý“ (porov srb, chorv *bistro vreme* „jasné počasie“, bulh *bistrata sineva na nebeto* „jasná modrosť neba“, ukr. dial *bystra pohoda* „jasné a slnečné počasie“), ba i „odrážajúci svetlo, leskly“ (porov srb, chorv *bistra sablja* „blyskavá šabľa“)

Na pozadí takejto sémantickej evolúcie v iných slovanských jazykoch si z typologického hľadiska okrem už spomenutého spojenia *bystra voda* zaslužia pozornosť aj slovenské spojenia adjektíva *bystrý* s výrazmi označujúcimi zmyslové vnímanie a psychické funkcie (*bystry zrak, sluch* atď) súčasný význam adjektíva *bystrý* v takýchto spojeniach sa parafrázuje ako „rýchlo a dobre vnímajúci, reagujúci, prenikavý“ (porov KSSJ, s 55) Bolo by možné predpokladať, že tento význam sa vyvinul na základe prvotného významu adjektíva *bystry*, t j významovou špecifikáciou v smere „rýchly“ > „rýchlo (a teda aj dobre) vnímajúci“ V slovenčine však nie sú možné spojenia **rýchly zrak*, **rýchly sluch*, zatiaľ čo celkom prípustné sú spojenia *jasný zrak*, *jasný sluch* preto predpokladáme, že spojenia *bystrý zrak*, *bystrý sluch* atď nevznikli na základe významu „rýchly“ ako prvotného významu adjektíva *bystrý*, ale až na základe jeho sekundárnych významov typu „čistý, jasný“ (je prirodzené, že čistý, jasný zrak umožňuje kvalitné a z hľadiska časovej náročnosti rýchle zmyslové vnímanie) Spojenie *bystrý zrak* teda podľa nášho vykladu pôvodne znamenalo „čistý, jasný zrak“ (porov aj kontext *zrak sa mu zakalil*, ktorý implikuje existenciu nezakaleného, teda čistého či jasného zraku), podobne *zbystru pozornosť*, t j urobiť pozornosť *bystrou*, pôvodne malo zrejme význam „urobiť pozornosť jasnou“ (porov významovo blízke spojenie *jasná myseľ*)

Na základe analýzy slovenského materiálu možno súhlasiť s M Majtánom, ktorý pri výklade toponým, resp. hydroným s komponentom *Bystr-* (napr Lutterer — Majtán — Šrámek, 1982, s 46, s v *Banská Bystrica*, Majtán — Rymut, 1985, s 19, s. v *Bystrý potok*) predpokladá² aj ich možný pôvodný význam „čistý“ Takisto sa domnievame, že na slovenský toponomastický materiál nemožno mechanicky aplikovať konštatovanie, že „jsou všecka (kurzíva L K) jména, která mají na počátku *Bystr-*, nepopiratelné názvy řek a potoků Příčina toho je ta, že se slovem *bystrý* znamenala voda

² Na základe práce J Bartmiňského (ústna informácia PhDr M Majtána, CSc)

s výšim rychle odtékající“ (Profous, 1954, s 262), resp že „osady jménem *Bystré* byly pojmenovány podle potoka, nad nímž byly založeny“ (s 259) podľa nášho názoru je pravdepodobné, že časť slovenských miestnych názvov typu *Bystrá* či *Bystré* je z hľadiska svojej sémantickej motivácie zhodná s názvami typu *Světlá nad Sázavou* či *Oravské Veselé* (podľa etymologickej interpretácie Š Ondruša, 1980, s 171—172) atď

5 Sémantický posun „rýchly“ > „čistý“ sa v slovanskom kontexte nemusel obmedziť iba na praslov **bystrъ* a na jeho kontinuanty, ale mohol nastať aj pri ďalších výrazoch s pôvodným významom „rýchly“ S možnosťou opakovanosti uvedeného sémantického posunu súvisí aj otázka jeho využiteľnosti v etymologickej praxi V tejto súvislosti nás zaujalo praslov **brъzъ* „rýchly, prudký“ podľa materiálu syntetických praslovanských etymologických slovníkov (porov ESSJ, III, s 137—139, SP, I, s 427) nie sú známe jeho reflexy, ktoré by mali posunutý význam „čistý“ Napriek tomu sa domnievame, že v starších fázach vývinu slovenčiny (možno už v jej praslovanskom východisku) kontinuant praslov **brъzъ* so sekundárnym významom „čistý“ existoval Skôr ako zanikol, stal sa základom pre vznik substantíva *nebrzota*, *nebrzota* „výtok z nosa, z vreda, nečistota (kurzíva L K)“, známeho v Gemeri (porov Orlovský, 1982, s 200) sprostredkujúcim článkom slovotvorného reťazca tu bolo pravdepodobne adjektívum **nebrъzъ* „nečistý“ Inak povedané, v slove *nebrzota* nie je potrebné predpokladať samostatný koreň, ktorého vzťah ku koreňu vyššie uvedeného praslov **brъzъ* by bolo možné kvalifikovať ako vzťah etymologickej homonymie (k problematike porov Anikin, 1988, s 10 n) Doklady na existenciu slov *nebrъzъ*, *nebrzota* v iných oblastiach slovenského jazykového územia sa nám zatiaľ nepodarilo zistiť, zdá sa teda, že sa opäť potvrdila charakteristika Gemera ako „múzea slovenského jazyka“ (Ondruš, 1991, s 149)

Literatúra a pramene

- ADAMOWSKI, J Archaizmy leksykalne pieśni ludowych i problematyka formy. *Literatura ludowa*, 21, 1977, č 4—5, s 56—66
- ANIKIN, A E Opyt semantičeskogo analiza praslavijskoj omonimii na indoevropejskom fone Novosibirsk, Nauka 1988 126 s
- BARTMIŃSKI, J O języku folkloru Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Wydawnictwo PAN 1973 286 s
- BERNOLÁK, A Slowár Slowenský, Česko-Latínsko-Nemecko-Uherský Budae 1825—1827 6 zv
- BLANÁR, V Lexikálno-sémantická rekonštrukcia Bratislava, Veda 1984 216 s
- BLANÁR, V Porovnávanie lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska Bratislava, Veda 1993 192 s